वाणीं भजत गैर्वाणीम्!

गैर्वाणी

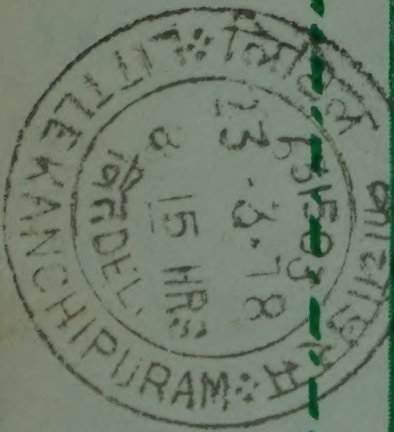
मासिकी पत्रिका

संपुटः १६

MARCH 1978

क्रमांकः ३

पिङ्गळ फाल्गुनाङ्कः

शकाब्दाः १८९९

मूल्यम् ०-५० पैसाः

विषयसूचिका

सततं भजामि

— बालगणपतिभट्टः, श्रीरङ्गपत्तनम् ।

रामो दशस्यन्दनदेहजो यः तस्यानुजो लक्ष्मणनामशोभी ।
ख्यातश्च यस्तत्सदृशो यतीन्द्रः रामानुजं तं सततं भजामि ।। १

ख्यातोऽपि रामः करुणाप्रदाने यस्माद् बभूवाऽवरजो यतीन्द्रात् ।
कारुण्यपूर्णं करुणावतारं रामानुजं तं सततं भजामि ।। २

रामो हली यो वसुदेवसूनुः श्रीकृष्णनामा ह्यनुजश्च तस्य ।
ख्यातश्च यस्तत्सदृशो यतीन्द्रः रामानुजं तं सततं भजामि ।। ३

भूभारभूतावनिपघ्नरामं यो वा चकारावरजं यतीन्द्रः ।
अशेषभूतं श्रुतिवैरिवर्गं चिच्छेद रामानुजमाश्रये तम् ।। ४

रामांशभूता रमणीयरामा 'गोदा' च यस्याऽवरजा बभूव ।
ततो हि रामानुजनामको यः तं देशिकेन्द्रं सततं भजामि ।। ५

"अनन्त"नामा प्रथमे युगे यः युगे द्वितीये ननु"लक्ष्मणाख्यः ।
युगे तृतीये बलरामनामा रामानुजाख्यश्च कलौ भजे तम् ।। ६

गैर्वाणी

१५-३-१९७८ * पिङ्गळ चैत्राङ्कः

भारते सर्वकारपक्षाः

गत फिब्रवरिमास निर्वचनफलितेषु प्रकटितेषु, इदमद्य सुविशदं भवति यत् कांग्रेस्पक्षात् निर्गतः कांग्रेस् (इ) (इन्दिरा अथवा इन्डिपेण्डेन्ट्) पक्षः कर्नाटके आन्ध्रप्रदेशे च बहुमतानुगृहीत स्सन् निर्वाचितः। एवं च दक्षिणभारते उभयत्र कर्नाटके आन्ध्र-प्रदेशे च सर्वकरपक्षः संवृत्तः कांग्रेस (इ) पक्षः। महाराष्ट्रे जनतापक्षस्य बहुमतप्राप्तावपि सर्वकार - निर्माणे उभयकांग्रेस्-पक्षयोर्नीति रेकविधैव समभवत्। द्विदलननीतिः कांग्रेस्पक्षस्य निर्वाचनफलानुगा सती सफलैवाऽभूदिति राजकीयपरिशीलकै स्संभाव्यते। महाराष्ट्रे समैक्यविधानेन सर्वकारनिर्माणकौशल मपि प्रदर्शित मासीत् द्विदलकांग्रेस्पक्षेण। स्वपक्षवैमनस्यं परिहर्तुं यदि नेतृभिः प्रयत्नः इतोऽप्यधिकः क्रियेत तर्हि सर्वकार निर्वहणसामर्थ्यं द्विगुणीकृतं भवेत्। राजनीतिकौशलप्रदर्शने

कांग्रेस्पक्षस्य द्विदलनं यथा आवश्यक मासीत् तथा सर्वकार-निर्वहणसामर्थ्यं निरूपयितुं द्विगुणन मप्यावश्यकमेवेति अवधेयम् । प्राधान्य गौणभाव विपर्यासः यस्मिन् कस्मिश्चिदपि पक्षे कालानुगुण मनिवार्य एव भवे त्कदाचित् क्वचित् । पक्षश्रेयोभिलाषिभिः अस्मिन्नेतादृशे च सन्दर्भे त्यागः कर्तव्यो भवति । कांग्रेस्पक्षीयाः सौभ्रात्रं मनसि विचिन्तयेयुश्चेत् केन वा कदा वा कथं वा कुत्र वा त्यागः कर्तव्यः इति प्रश्न एव न स्यात् ।

* * * * *

जनतापक्षेण अनुसृता राजनीतिः अवकाशवादं पुष्णाति स्म; येन तस्य इतः पूर्वं समुपलब्धा लोकमान्यता लोकमन्युविषयतां गतेव । किञ्च, दक्षिणाशायां सा सफला नाऽभवत् । जनतायाः सहानुभूतिः जनतापक्षे नाऽद्यावधि दक्षिणभारते सौहार्दपुरस्सरा संजाता । तत्र किं कारणमिति पर्यालोचनीय मेव भवति । भिन्न-भिन्नपक्षाणां सर्वकारैः प्रवर्त्यमाने शासने सामान्यजनानीकस्य यदपेक्षितं न तन्निकटभविष्ये कल्पनागोचरम् । दैनंदिन जीवनभारः सामान्यजनस्य न केवलं ह्रासं न गत इति, अपितु यथावस्थितस्थिति मप्यतिक्रम्य अरुन्तुद एव भूत्वा उद्वेजयति । जीवन व्ययप्रमाणानुरोधेन जीवनोपायसरणौ नित्यजीवनोपयोगि वस्तुमूल्यविनिर्णयः परिष्करणीयः । सेवाश्च यथाकालं जनतायाः कृते प्रापयितव्याः । तदैव जनतायाः सद्भावः सहकारश्च सर्वकारेण लब्धुं शक्येत । लोकतन्त्राधीने अनुशासने लोकाना माराधनं केन्द्रीय - प्रादेशिक - सर्वकारैः संभूय कार्यप्रणालीद्वारा कर्तव्यं भवेत् । तदर्थं सर्वं कार्यजातं संसदीयं संविधनं निबद्ध मवश्यं भवेदेव । यावता कालेन यदवश्यं कर्तुं शक्यं भवेत्, तदवश्यं कार्यान्वयं प्राप्नुयात्तावता कालेन । जनतापक्षस्य अर्थनीतिः

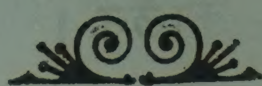
संश्लिष्टा बिलष्टा चेति भाति । अस्थिरता सर्वथा दूरीकर्तव्या । द्रव्योल्बणविधानेन द्रव्यस्फीत्या वा साधनीयं न किमप्यस्ति अर्थनीतौ । वस्तूत्पत्तिः उपभोगः सेवा-विभागश्चे त्येतेतेंऽशाः देशीयार्थिकपुष्टौ अवधेया भवन्ति । राज-नैतिकक्षेत्रे भाषाविवादस्य पुनरवकाशः प्राप्त इव । परन्तु सर्वकारस्य दृढवैकर्या पूर्वोत्तर-सन्दर्भानुरोधेन स विवादो निरसनीयः ।

• • • • •

आन्ध्रप्रदेशे कांग्रेस् (इ) पक्षे बहुमतानुगृहीते, सर्वकार-निर्वाहनायकत्वेन श्री मर्रि चेन्नारेड्डिमहोदयः सर्वसम्मत्या निर्वाचित। आन्ध्रभाषायां मुख्यमन्त्रिपदवीं निर्वोढुं प्रमाणवाक्योच्चारण मकरोदिति आन्ध्रजनतायाः हर्षं मुत्पादयति । आगामिनि उगादिमहोत्सवे श्री रेड्डिमहोदयस्य सर्वकारनीतिः अधिकारभाषा-विषये प्रस्फुटा भवेदिति आशास्यते । तेलंगाणा-सर्कार्-रायल-सीमा भेदं प्रादेशिक प्रगतिपथे श्रीरेड्डिः विस्मार्य समग्रान्ध्र-प्रदेशविकासे केन्द्रीयसर्वकारसहकारं सर्वथा प्राप्नुयादिति च आशास्यते ।

• • • • •

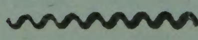
१८९९ शा० शकसंवत्सरः अस्मिन् मार्च् मासे २२ तमे दिनांके निर्गमिष्यन् नूतनशकसंवत्सरस्य (१९००) स्थानं दास्यति । भारतीयसर्वकारेण सम्मादृत शकसंवत्सरीयं विधानं शताब्दिपूर्तिमेष्यति न चिरेण । भारतीयैतिहासिकप्रामुख्यं सांस्कृतिक-लौकिकप्राधान्यं च प्राप्तवदिदं राष्ट्रीयपञ्चाङ्गविधानं भारते सर्वजनामोदयोग्यं भूयादिति आगामी नूतनशकवर्षः भारतस्य नित्यनूतनं दृक्पथं सम्पादयेदिति च आशास्यते ।

अभिनन्दनपत्रम्

सेवायाम् —

श्रीमान् श्रीकृष्णसेमवाल् एम्. ए.
(व्याकरणाचार्यः, साहित्यरत्नम्)
मन्त्री, श्रीरामचन्द्रभारती -
अभिनन्दन - ग्रन्थसमितिः।
२५१८-चूडीवालान्, देहली-110006.

मान्य महोदय,

सविनयप्रणयं प्रणामः। भवदीयं पत्रं अभिनन्दन-ग्रन्थविषयकं प्राप्तम्।

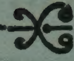
तत्र भवतां सकाशे इदं निवेद्यते यत् लोकतन्त्रायत्ते अस्मदीये भारतीय जन जीवने "वैशेषिकन्यायदर्शनं" काले काले श्रुतिपथमायातीति हर्षनिर्भराः स्म इति।

"वैशेषिकन्याय" शब्दस्य मदभिप्राय स्तावत् — विशिष्टरूपेण सेवा मातन्वानानां यदि मान्यताप्रदानं न स्यात् तर्हि भारतीयसंस्कृतेः लोप एव भविता। तत्राऽपि संस्कृति परीवाहभूतस्य संस्कृतस्य कृते कृतानां क्रियमाणानां करिष्यमाणानां च प्रयत्नानां स्मरणं, अभिनन्दनं प्रोत्साहनं च यदि न भवेत्, तर्हि "वैशेषिकन्यायस्य" सर्वात्मना लोपः भवे देव। सामान्य विशेषन्याय एव हि भारतीय समैक्य वैविध्य भावोपजीवकः। एकत्वे च भिन्नत्वं, भिन्नत्वे तु एकत्वं द्रष्टव्यं दर्शनीयं च। इदमेव हि

दर्शनं नाम। श्रीरामचन्द्रभारतीमहोदय स्तावत् "बहूना मेति प्रथमः बहूना मेव मध्यमः", "यद्य द्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा" इत्य अतः भारतीयाराधनाविधानं नैकविधम्। सर्वं खल्विद-मिति सामान्यं चे द्यद्विभूतिमदिति विशेषः स्यात्। वैशेषिक-न्यायपालनं विभूतियोगानुष्ठानमेवेति मन्यते।

श्रीरामचन्द्रभारतीमहोदयस्य "संस्कृतप्रचारकात्मकस्य" तत्र भवद्भिः प्रवर्तिष्यमाणः अभिनन्दनोत्सवः सर्वथा सुसम्पन्नो भूयादित्याशास्महे।

इत्थम्,
आ. वरदराजः,
उप-सम्पादकः, "गैर्वाणी"
चित्तूरु (आ. प्र.)

अवश्य कर्तव्य मिदं हि साम्प्रतम्

— वैद्य :- रामस्वरूपशास्त्री,
सम्पादकः, बालसंस्कृतम्, बम्बई।

सुभोजनं वस्त्र मथो गृहं च जगत्यपेक्षा प्रथमा जनस्य।
समीहितं यो लभते न काले नाऽभावदूनः सहते न जीवितुम्॥ १

धान्यानि सर्वस्य जनस्य जीवः अन्यै र्नगण्यै रुदयैः किमलैः।
नृपालभोग्ये भवने वसन्तं बुभुक्षितं कं प्रतिभाति सौख्यम्॥ २

दिवा द्विवारं लभते न भोक्तुं,
दारिद्र्यतो यो लभते न वस्त्रम्।

न मन्दिरे चाऽस्ति तिलं न तण्डुलं,
निद्राति किं तत्र बुभुक्षितो जनः ॥ ३

न भारते सम्प्रति धान्यपूर्तिः शिक्षा न दीक्षा न च सभ्यताऽपि।
सभ्योऽपि लोकः प्रकरोति चौर्यं नाऽभावदूनः कुरुतेऽपराधम्॥४

दत्वेह रिक्थं लभते न भोक्तुं जन्तो र्न दुग्धं लभते पवित्रम् ।
घृतस्य वाचाऽपि च वञ्चितः सः, कुभोजनः किं सहते परिश्रमम्॥

शालासु शिष्याः न पठन्ति सम्यक्,
क्षेत्रेऽपि भृत्यो न करोति कार्यम् ।
गेहेऽपि भार्या न निषेवते पतिं,
कोऽभावदूनः सहतेऽनुशासनम् ॥ ६

रोद्धुं प्रयुंक्ते जन - जन्मवृद्धिं,
कर्तव्यवृद्धेश्च प्रयाति दूरम् ।
किं पूरुषः किं न करोत्यनर्थं,
दारिद्र्यदूनं विजहाति बुद्धिः ॥ ७

धन्याः स्वदेशस्य धुरन्धरा ये,
लोकस्य रक्षां यदि कामयेरन् ।
कुर्वन्तु कर्णेषु च सावधानाः,
छिद्राणि गेहस्य मयोदितानि ॥ ८

धान्यानि लब्धुं कृषिकर्म कुर्युः,
गोपालनं गव्यविधस्य लब्धये ।
वासाय लोका श्शरणं लभेरन्,
अवश्यकर्तव्य मिदं हि साम्प्रतम् ॥ ९

अद्यतनविद्याभ्यासः – २

दीवि श्रीनिवासदीक्षितः, ताडिकोण्ड।

मानवानां मानसे तमसाऽवृते बहुविधा श्शक्तय स्तिष्ठन्ति। ताः शारीरिक - मानसिक - नैतिकशक्तयः। ताश्च न स्वतः प्रकाशन्ते। विद्यया दूरीकृते तस्मिंस्तमसि तेजोऽवरोधिनि तास्ताः शारीरिक - मानसिक - नैतिकशक्तयः प्रकाश मासाद्य पुमांसं विद्वांसं कुर्वन्ति। तेनैव प्रकाशेन मानवानां शीलं शुध्यति, स्वभावो विवेकभाग्भवति, चरितं चारुता मञ्चति। वस्तुतः मानवस्य शारीरिक - मानसिक - नैतिकशक्तयः सुप्ताः यया प्रकाशेन बोध्येरन्, लौकिक - पारलौकिकविषयाणां वास्तविकं ज्ञानं यया प्राप्यते, सा विद्या। न केवलं कस्यचिद्ग्रन्थस्य कण्ठस्थीकरणमेव विद्या।

न काचिदपि संशीतिः —

अद्य विद्यालयेषु विद्यमाना विद्या अविद्या एव। इदानीन्तन-विद्यालयेषु स्थिता स्सर्वे न विद्यार्थिनः। सर्वे नाप्यध्यापकाः अद्यतनाः केचिदध्यापकाः विना श्रमं कालं यापयन्ति। विना श्रमं स्वभृतिं स्वीकुर्वन्ति। विद्यार्थिनः विवेकशून्यान् कुर्वन्ति। अयं महान् दोषः। न क्षन्तव्योऽयं दोषः। न्यायाधिपस्य दोषेण एकः एव नरः भीकरमृत्युदंष्ट्रादष्टो भवति। भिषजः वैद्यदोषेण एकः प्राणी एव कालकन्या - प्रगाढपरिष्वङ्गलग्नो भवति। गृहिणः दोषेण तत्कुटुम्बमेव नश्यति। राज्ञः दोषेण तात्कालिकजनाः एव बाधा मनुभवन्ति। किन्तु सर्वदेवात्मकस्य

(पूर्वतनकाले) आचार्यस्य अध्यापने यदि दोषस्सम्भवति पारम्पर्येण सर्वा अपि जाति भ्रंष्टा भवति, विनश्यति।

अद्यतन विद्यार्थिनस्तु स्वपाठ्यपुस्तकानि न पठन्ति। पाठ्येतरपुस्तकानि तात्कालिकोद्रेककराणि तात्कालिकानन्दायकानि पठन्ति। केवल प्रश्नोत्तराण्येव दिवारात्रं परीक्षासमये समासन्ने एव पठन्ति। अपीयं विद्या? अप्येते विद्यार्थिनः? अप्यमी अध्यापकाः? न हि .... नितरां न हि। केवल कालक्षेपकराः अद्यतनविद्यालयाः प्रायेण इत्यत्र न काचिदपि संशीतिः।

निजस्थितिः कथं गोप्या?

अद्यतनकाले विद्यार्थिभि स्साकं केचिदाचार्या अपि अधर्म्यं पन्थान माश्रिता इति महान् खेदः। विद्यार्थिनस्तु अध्ययनादिकं दूरतो निरस्य येन केनाऽप्युपायेन परीक्षासु उत्तीर्णतामेव (तत्राऽपि उत्तमश्रेणीमेव) साधयितु मिच्छन्ति। परीक्षासु यथा कथञ्चित् लिखित्वा ततः परीक्षकस्य (Examiner) समीपं गत्वा श्रेणीमूल्यं (Class Donation) दत्वा श्रेण्या मुत्तीर्णा भवन्ति। केचिदाचार्या अपि निर्लज्जं श्रेणीमूल्यं स्वीकुर्वन्ति। सर्वेषां समता श्रेणीमूल्यविषये। न ह्येकस्मिन् दोषोऽत्र। द्वयो र्दोषः समापतति। करद्वयसंयोगेनैव ध्वनिः। नान्यथा........। एतादृशी व्यवस्था विद्यारङ्गे सर्वत्र व्याप्ता। कदा वा मुक्ति रस्याः व्यवस्थायाः? को वा एतदुद्धारकः?

शोचनीयः विषयः!

"श्रुतेन यत्नेन च वागुपासिता।
ध्रुवं करोत्येव कमप्यनुग्रहम्॥"

[3]

इति सूक्ति हि सुधामयोक्तिः पुरा। अधुना तु अति-शयोक्तिरिति बहुमतं मतम्। ते च न तत्ववेत्तारः। अपि च नग्नसत्यमिदं यत्—अद्य विद्यामार्जितवानपि नरः जाठरज्वालया दंदह्यते। जीवनसंग्रामोऽहरहर्भीषणतादशां प्राप्नुवन् प्रतीयते। लोके उद्योगेन भिक्षुको रक्षको भवितु मर्हति। दुर्बलो बलवान् भवति। दुःखितश्च परमं सुखं प्राप्नोति। किन्तु यद्येकत्र पदे रिक्ते सहस्रमितानि प्रार्थनापत्राणि (Applications) परा-पतन्ति। तत्राऽपि महान् कलापः।

अनुकरणव्याधिः —

सृष्टिधर्ममीमांसया "परानुकरणं जीवजालस्य स्वभावः" इति विज्ञायते। अग्ने रौष्णयमिव, जलस्य शैत्यमिव प्राणिनां परानुकरणं सहजसिद्धम्। एवं प्रकृतिदत्तानुकरणशक्ति न हि व्यर्थां कुर्यात्। सदसद्विवेचनं कर्तव्यम्। नीरक्षीरविषये हंसः यथा प्रवर्तते तथैव विद्यार्थिभि रपि परानुकरणविषये प्रवर्तितव्यम्। अद्यतनसमाजः भ्रष्टः। सर्व मनुकुर्वन्ति सामाजिकाः। किन्तु अनुकरणस्य विधिनिषेधौ - देशकालौ स्तः। अद्य प्रमादतः भ्रष्टवस्त्रं धारयत्येकः चेत्, श्वः सहस्रसंख्याकाः जनाः भ्रष्टवस्त्र-धारिणः भवन्ति। विदेशेषु धूमपानं दृष्ट्वा अस्मद्देशीया अपि धूमपानरता अभवन्। अद्य — "Cigarette smoking is injurious to health (Statutory warning)" — इत्यादि प्रबोधन-प्रचुरणमपि क्रियते। सर्वेष्वपि तमाखुनालीसमुद्गतेषु (on the cigarette packets)। एतत्प्रबोधनानन्तरमेव तमाखुनाली व्यापारः प्रगतिपथं गतः। शीतलप्रदेशेषु (विदेशेषु) धूमपानं युक्तम्। उष्णमण्डलेषु धूमपानं भयङ्करव्याधिसम्पादकम्। तथाप्यनु-कुर्वन्ति। "नागरिकास्ते" इति तुष्यामः किम्? अहोस्वित् उन्मादिनः इति परिहसामः? उताहो भ्रष्टाः इति रुदिमः।

प्रायशः एतदनुकरणव्याधिग्रस्ताः विद्यार्थिनः एव ।

विद्यार्थिन्यः अपि........

विद्यार्थिन्यः अपि परानुकरणं बहुधा कुर्वन्ति । तासामलङ्करणपद्धतय एव तत्र साक्षिण्यः । इदानीन्तनकाले विद्यार्थिनां विद्यार्थिनीनां च नास्ति ईषदपि भेदः । "नी" इति तासामधिकम् । विद्यार्थिनः इव विचित्रवस्त्रधारणं (Bell bottom pants & Shirts etc.,) कुर्वन्ति विद्यार्थिन्यः । तैः सह यथेष्टं सञ्चरन्ति ताः । अहो ! विधेर्विलासः ।

परानुकरणं प्राणिनां स्वभाव एव । सत्यम् । किन्तु तत्र सदसद्विवेकः कर्तव्यः । याचकः जीर्णमलिनांशुकधारी याचति सर्वत्र अटन् । मन्दोऽपि नाऽनुसरति तं याचकम् । कुतः ? सर्वे जानन्ति .... ।

अद्यतन - आन्तरदर्शनानि "Interviews" अपि अविनीतिमार्गमेवाश्रिताः ।

फलानुमेयाः प्रारम्भाः !

निरातङ्कं परिपालयितु मस्मद्देशं पाश्चात्यै स्समाश्रिताः खड्गतुल्या स्त्रयः पन्थानः । न त्वाश्रितः खड्गः ।

१. अस्माकं जीवनविधानस्य करदीपिका संस्कृतभाषा निरादृता । स्वकीय आंग्लभाषा राज्यव्यवस्थायां सर्वत्र प्रवेशिता । ततः भाषा भ्रष्टा ।

२. या प्रभुत्वप्रवेशिता सैव भाषा समाश्रयणीया सर्वैरपि पालितैः । आंग्लभाषासमाश्रितानामेव उद्योगप्राप्तिरिति शासनम् । प्रायशः सर्वे आंग्लभाषा माश्रिताः तदानीम् । ततः भावः भ्रष्टः । अंकुरिता आंग्लभावाः ।

३. तृतीयं वेषपरिवर्तनम् । यदा भावा विदेशीयाः अंकुरितास्तदा अविनाभावसम्बन्धन्यायमनुसृत्य वेषोऽपि परिवर्तितः ।

"फलानुमेयाः प्रारम्भाः ।" तेषा मांग्लेयानां नीतिनेतृता मद्यतनभारतदेशः उद्घोषयति मुक्तकण्ठम् । सत्यम् ! अद्यतन भारतदेश स्सर्वोऽपिप्रायेण भावतः पाश्चात्यः । नैव प्राच्यः। नैव नैव नैव शतवारं नैव । अस्माभि स्सम्पादितं स्वराज्यं आर्थिकं तान्त्रिकञ्च । न हि सांस्कृतिकम् । एतत्सर्वमपि पाश्चात्यानां बुद्धिवैभवस्य फलमेव ।

रक्षन्तु भारतीयत्वम् —

पुरा भारतीया जनता सनातनधर्मानुसारिणी । भारतीय सभ्यता महत्वपूर्णा । किन्त्वद्य भारतीयाः पाश्चात्य संस्कृत्या वञ्चिताः तामेव शरणं व्रजन्ति । "मातः!" "पितः!" इत्यादि सम्भोधनस्थाने "Mummy,', "Dady" इत्यादि पदानि प्रयुञ्जन्ति। पितरौ तेन प्रयोगेनैव मोद मत्यन्त मनुभवतः । एषा स्थिति रतीव शोचनीया । अतः युक्तं मार्गं समालम्ब्य रक्षन्तु........ ।

सेवन्तां संस्कृतम् —

विशालसाहित्योपेता संस्कृतभाषा । सकलधर्ममहोदधिः, समस्तभावसमाकलिता, सर्वशास्त्रसम्पूर्णा, सुधामधुरा संस्कृतभाषा। संस्कृतं संस्कृते स्संरक्षकम् । भारतीयाना मैक्यतासाधनं संस्कृतम्। संस्कृतं संस्कृते र्निधिः । संस्कृतं संस्कृतेः सजीवं चित्रम् ।

अत स्सर्वदा सर्वे सेवन्तां संस्कृतभाषाम् । सदा संस्कृतभाषा सर्वकारेण रक्षणीया पोषणीया च । नष्टायां तस्यां देशस्यैव महती हानिः ।

जयतु वाणी .... जयतु गैर्वाणी ।

षड्विधं सूत्रलक्षणम्

शिष्टि वेङ्कटलक्ष्मीनारायणशर्मा,
साहित्यविद्याप्रवीणः।

व्याक्रियन्ते = साधुत्वेन व्याख्यायन्ते शब्दाः अनेन इति विग्रहे निष्पन्नात् वि, अङ् इत्युपसर्गद्वयपूर्वकात् कृञ् धातोः करणार्थे "ल्युट च" इति सूत्रेण ल्युटि "व्याकरणं" इति शब्दो भवति। यच्छास्त्रेण एते साधुशब्दाः एते असाधुशब्दाः इति विविच्य प्रदर्श्यन्ते तच्छास्त्रं व्याकरणशास्त्र मित्युच्यते। तच्च नवविधम्—

"ऐन्द्रं चान्द्रं काशकृत्स्नं कौमारं शाकटायनम्।
सारस्वतं चापिशलं शाकलं पाणिनीयकम्॥" (इत्यार्योक्तेः)

एवं "अवङ्स्फोटायनस्य" इत्युक्तेः स्फोटायनव्याकरणं कात्यायनेन "चयोर्द्वितीयाश्शरिपौष्करसादेरितिवाच्यम्" इत्युक्तेः पौष्करसादि व्याकरणादिकमासीदिति अनुमीयते। "मुखं व्याकरणं स्मृतं" इति शिक्षावचनात् वेदराशेः व्याकरणं मुख्यमङ्गम्। सर्वस्य गात्रस्य शिरः प्रधानं इति अभियुक्तोक्तेः। मुखस्यैव प्रायशः पुरुषभेदादि परिचायकत्व दर्शनाच्च। पाणिनीयं व्याकरणं अधुना मुद्रितं सर्वत्र उपलभ्यत एव। पाणिनि सूत्राणि षड्विधानि —

"संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च।
अधिकारोऽतिदेशश्च षड्विधं सूत्रलक्षणम्॥ (इत्यार्योक्तेः)

१. तत्र संज्ञा — विधिशास्त्रघटकसङ्केतपदनिर्णायकत्वं संज्ञासूत्रस्य लक्षणम्। "आद् गुणः" इत्यदि विधिसूत्रघटकगुणादि-

सङ्केतपदानां अदेङ् रूपार्थे शक्तिः इति निर्णयतीति "अदेङ् गुणः" इत्यादीनि संज्ञासूत्राणि ।

२. परिभाषा —परितो व्यापृतां भाषां परिभाषां प्रचक्षते । परितः = शास्त्रे सर्वत्र, व्यापृतां = नियमरूप व्यापारवतीं, भाषां = वाचं, परिभाषां वदन्ति इत्यार्योक्तिः । तामनुसृत्य अनियमे नियमकारकत्वं परिभाषा सूत्रस्य लक्षणम् । सन्दिग्धार्थ-निर्णायकत्वमपि परिभाषासूत्रस्य लक्षणम् । "मिदेर्गुणः" "मृज-वृद्धिः" इत्यादौ मकारस्य वा? इकारस्य वा? दकारस्य वा? गुणः इत्यादिरूपेण सन्देहे जाते "इको गुणवृद्धी" इति सूत्रं इकः इति षष्ठयन्त पदमुपस्थाप्य मिदेरिकः गुणः स्यात्, मृजेरिकः वृद्धिः स्यात् इति बोधयति । तेन सन्देहनिवर्तकत्वात् इदं परिभाषा-सूत्रम् । किं च परिभाषा स्त्रिविधाः "ज्ञापकसिद्धाः, वाचनिकाः, लोकन्यायसिद्धाः" इति प्रत्याहारेषु इतां न ग्रहणं इत्यादयः अनु-नासिक इत् निर्देशात् ज्ञापकसिद्धाः । इको गुणवृद्धी इत्यादयः वाचनिकाः स्वयं कण्ठरवेणोक्ताः । "एकदेशविकृतमनन्यवत्" = अन्यवन्न भवति । किन्तु स्ववदेव इत्यादयः लोके छिन्नपुच्छेऽपि शुनि श्वत्वव्यवहाररूप लोकन्यायसिद्धाः ।

३. विधिः — अप्राप्तांशप्रापकत्वं विधिसूत्रस्य लक्षणम् । केनापि सूत्रेण अप्राप्तं यणादेशं "इको यणचि" इति सूत्रं प्रापयति । अतः इदं विधिसूत्रम् ।

४. नियमः — सिद्धे सत्यारभ्यमाणत्वं नियमसूत्रस्य लक्षणम् । "तपरः तत्कालस्य" तपरस्य वा अतपरस्य वा अणः अणुदित्सूत्रेण अष्टादशभेदबोधकत्वं सिध्यति । तेषु षड्भेदाः

अपि सन्ति। अतः पुनः तपरसूत्रं व्यर्थं सत् नियमयति। तपरकः अण् यदि सवर्णान् बोधयति, तर्हि षण्णामेव बोधकः नाऽन्येषां" इति।

५. अधिकारः – स्वस्थले लक्ष्यसंस्कारोपयोगि वाक्यार्थबोधाजनकत्वे सति स्वोत्तरवर्ति विधिवाक्यैक वाक्यतापन्नत्वं अधिकार सूत्रस्य लक्षणम्। "एकः पूर्वपरयोः" इति स्वस्थले लक्ष्यसंस्कारोपयोगि वाक्यार्थं न जनयति, किन्तु स्वोत्तरवर्ति "आद् गुणः" इत्यादि सूत्रैः एकवाक्यतां प्राप्य रमेशः इत्यादि लक्ष्यसंस्कारोपयोगि अर्थबोधं जनयति। अतः अधिकारसूत्रम्।

६. अतिदेशः — अविद्यमानधर्मप्रापकत्वं अतिदेशसूत्रस्य लक्षणम्। "स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ" इति आदेशे अविद्यमानंस्थानिवृत्तिधर्मं प्रापयति। राम + य इत्र 'य' आदेशे सुप्त्वं नास्ति। सुप् प्रत्याहारे अभावात्। अतः अनेन सूत्रेण स्थानिभूत ङेवृत्ति सुप्त्वं यादेशे अतिदिश्यते। अतः यञादिसुप्परत्वात् "सुपि च" इति सूत्रेण दीर्घो भवति। अतः इदं अतिदेशसूत्रम्। निषेधसूत्राणि, अपवादसूत्राण्यपि विधिसूत्रेष्वेव अन्तर्भवन्ति। अप्राप्तांशप्रापकत्वात्।

ननु अप्रामाण्यज्ञानशून्य किंचिल्लक्ष्यसाधकत्वं व्याकरणस्य लक्षणम्। तच्च विधिसूत्रेष्वेवास्ति संज्ञादिसूत्रेषु नास्तीति कथं तेषां व्याकरणत्वं इति चेत् न। परम्परया किञ्चिल्लक्ष्यसाधकत्वमपि व्याकरणस्य लक्षणमिति कथनेन अदोषात्। "रक्षोहागमलघ्वसन्देहाः प्रयोजनं" इति व्याकरणस्य प्रधानप्रयोजनानि भगवता भाष्यकारेण निरूपितानि। सर्वास्वपि विद्यासु व्याकरणविद्या अतिमूलभूता। "व्याकरणमूलत्वात् सर्वविद्यानां" इति आलंकारिकोक्तेः।

विजयपत्र - प्रदानम्

बोब्बिलि विज्ञानविवर्धिनीपरिषत् संस्कृतभाषाप्रचारिण्याः सभायाः चित्तूरुनगरस्थायाः विविध संस्कृतपरीक्षासु उत्तीर्णानां विद्यार्थिनां विजयपत्रप्रदान मकारयत् । तस्याः सभायाः श्रीमान् एस्. टि. पि. वि. कूर्माचार्यः, यम्. ए. — (अधिकारभाषा संघ-सभ्यः आ. प्र. सर्वंकारस्य, श्रीकूर्मम्) अध्यक्षोऽभवत् । तेन महोदयेन स्वीयाध्यक्ष भाषणे संस्कृतेनैव जातीय समैक्यता संस्कृतिपरिरक्षणं च भवेदित्युद्घाटितम् ।

परिषत्कार्यदर्शी एस्. रामगोपालशास्त्री परिषत्कार्यकलापं व्यवृणोत् । पार्वतीपुर कलाशाला - आन्ध्रोपन्यासकः श्री जि. यम्. गोपालशास्त्री, प्रमुख कथारचयिता विश्वहिन्दूपरिषत्कार्यकर्ता च श्री आकुण्डि नारायणमूर्तिः, श्री बोब्बिलि राज कलाशाला प्रधानान्ध्रोपन्यासकः श्री यम्. रघुवर्मा, हैस्कूल् (बलिजपेटा) प्रधानाध्यापकः श्री के. सूर्यनारायणः, श्री कलाभारती प्रमुखसभ्यः श्री पि. अप्पलस्वामी, श्री ए. राममूर्तिः, श्रीमती के. विजयलक्ष्मीः, श्री डि. श्रीनिवासः इत्यादयः संस्कृतप्रशस्तिं प्रावोचन् ।

गुरुवृद्धः श्रीमान् मन्त्ररत्नं कृष्णमाचार्यः श्री यस्वी. नरसिंहश्च आशींषि प्रायुंक्त । कुमारी श्रीदेवी लक्ष्मीश्च आन्ध्र-प्रशस्तिगानं अकरोत् । महिळा कार्यदर्शिनी श्रीमती ए. उमादेवी वन्दनसमर्पण मकार्षीत् ।

वि. वि. परिषत्,
अग्रहारवीथी, बोब्बिलि ।

वेदस्य पौरुषेयापौरुषेयत्वपरीक्षा

रेगिल्ल नागेश्वरशर्मः,
साहित्यविद्याप्रवीण, पिठापुरम्।

"व्यासेन प्रोक्तं वैयासिकं महाभारतं" इत्यत्र व्यासरचितत्वेन महाभारतस्य "कठेन प्रोक्तं काठकं" इत्यत्रापि काठकादि समाख्यया तत्कर्तृत्वं च प्रोक्तपदेन निश्चित्य, वेदस्यापि "ईश्वरेण प्रोक्तं ऐश्वरं" इति पौरुषेयत्वमापादयन्ति ।

जनविलीने प्रलयकाले अन्तर्हितानां वेदानां उत्पत्त्यसंभवात् नास्तीश्वरः — नापौरुषेयो वेदः, न पुनर्जन्मेति समूलोन्मूल-वादिनो भणन्ति ।

"कारणाभावे कार्याभावः" इत्यनेन "वेदमुद्वलन्" इति "चिन्तामणि"र्नाम तमिलनिघण्टुवचनेन च कारणभूतेश्वर एव कार्यभूत वेदस्य कर्तेति अभिप्रयन्ति "नो चेत् घटादीनामपौरुष-यत्वापत्तिः स्यात् । अतः वेदः पौरुषेयः इति पूर्वपक्षवादिनः । तन्नयुक्तिसंगतं अज्ञजनविलसितत्वात् ।

न कश्चिद्वेदकर्ता च वेदं श्रुत्वा चतुर्मुखः ।
तथैव धर्मान् स्मरति मनुःकल्पान्तरान्तरे ।।

इति पराशरेणोक्तत्वात् "कलौ पाराशरःस्मृतः"। इति कराले कलिकालेऽस्मिन् प्रमाणत्वेन पराशरस्मृतिरेव ग्राह्यत्वाच्च वेदकर्तृत्वं आशंक्य निराचष्टे । न कश्चिदिति न तावत् वेद-व्यासः कर्ता विभागमात्रकारित्वात्। नापि चतुर्मुखो ब्रह्मा।

ईश्वरेण चतुर्मुखाय वेदप्रदानात्। नापि जगदीश्वरः, नित्यस्य तस्य वेदाभिव्यञ्जकत्वात्। इति मात्स्येऽपि —

अस्य धर्मस्य सर्वज्ञः कल्पादौ परमेश्वरः।
व्यञ्जकः केवलं विप्राः नैव कर्ता न संशयः॥

इति ब्रह्मणा चोदितो विष्णुः व्यासरूपी द्विजोत्तमाः! हिताय सर्वभूतानां वेदभेदान् करोति सः इति च निगदितत्वात् व्यासादीनां वा ईश्वरस्य वा तत्कर्तृत्वमपास्तम्। "घटादिकार्यं कर्तृजन्यं" यथा तथैव वेदस्यापि कर्तृत्वमापादयन्ति। तदपि नोचितम्। ईश्वरः ब्रह्माण्डभाण्डोत्पत्तेरेव कारणभूतत्वात्।

वेदशाखाविषयककठादीनामपि नैव रचयिता विद्यते। कठादिभिः अध्ययनाध्यापनद्वारा तत्तच्छाखाप्रवर्तकत्व सम्भवात्। भारतादिवत् रचयितुर्नाम अदृश्यत्वात् तेषु ग्रन्थेषु।

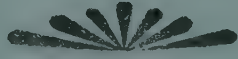
वेदस्याध्ययनं सर्वं गुर्वध्ययनपूर्वकम्।
वेदाध्ययन सामान्यादधुनाऽध्ययनं यथा॥

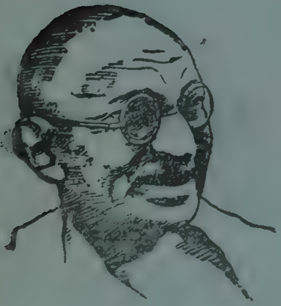
इत्युक्त्या यथा अध्येतारः (उपाध्यायिनः) पूर्वक्रमं ज्ञात्वा (पूर्ववेदानुपूर्वीं स्मृत्वा) वेदं कुर्वन्ति (वेदक्रमानुसारेण शिष्यान् बोधयन्ति) तथैव अनश्वर ईश्वरः विचित्रगुणमायासहायः अनावृतानन्त स्वप्रकाश चिन्मात्रः स्वकृतपूर्वकल्पीय क्रमवन्तं वेदराशिं तदर्थांश्च युगपत् जानन्नेव करोतीति न वेदस्य कर्ता। अत्र करोतेः "धातूनामनेकार्थत्वात्" स्मर्तृत्वमेव। यत्र हि "अर्थं बुद्धा शब्दरचना" इति लौकिक न्यायानुसारेण अर्थज्ञानपूर्वकं वाक्यज्ञानं वाक्यस्पृष्टौ कारणं तत्रैव पौरुषेयता। अत्र तु यौगपद्यान्न सा।

वेदस्य पौरुषेयत्व शंका निरासार्थं "अप्रयत्नेन" इति अप्रयत्नेव लीलान्यायेन पुरुषनिश्श्वयासवत्" इति रत्नप्रभायां शाङ्करीये च "अस्य महतो भूतस्य निश्श्वसितं एतत् यदृग्वेदः" इति श्रुतेः निश्वसितपदार्थं तया विवृतत्वात् । ईश्वरस्य वेदस्य अपौरुषेयनित्यत्वं निगदितम् ।

वेदोऽनादिः शिवस्तस्य व्यञ्जकः परमार्थतः ।
अभिव्यक्तिमपेक्ष्यैव प्रणेतेत्त्युच्यते बुधैः ॥

इति यज्ञवैभवखण्डे अनश्वरस्य ईश्वरस्य वेंदाभिव्यञ्जकत्वोकेतेः न ईश्वरः कर्ता वेदस्य । अतः नित्यापौरुषयौ वेदेश्वरौ इति ।

गान्धीकथा

— विद्वान् बालगणपतिभट्टः, श्रीरङ्गपत्तनम् ।

'दक्षिण आफ्रिका'वलये वर्णविद्वेष आत्मनो महत्तमस्थानं प्राप्त आसीत् । प्रायः तत्रत्या स्समेऽप्यांग्लराष्ट्रीय लोहिताङ्गा भारतीयान् कृष्णवर्णा इति नीच मनुसन्दधते स्म । तत्र वसतां भारतीयानां सर्वत्राऽपि जीवननिर्वाह एव दुर्भर आसीत् एतेन ।

अस्मिन्नेवाऽवसरे महात्मा गान्धीमहाभाग स्तद्भूवलयं प्रापाऽऽत्मन उद्योगनिमित्तम् ।

एकदा महात्मा केशवपनार्थं कस्य चन आंग्लनापितस्यायुष्कर्मशाला मगच्छत् । स तु दिवाकीर्तिः असितवर्णीयस्य भारतीयस्य मुण्डनं कर्तुं नाऽऽसीत्सिद्धः । अतः गान्धीमहोदयं बहिः प्रेषयमास, आत्मन स्संकल्पं उक्त्वा ।

एतं व्यवहारं सोढु मसमर्थः मोहनदासः स्वयमेवायत्यामात्मनः केशान् कर्तयितुं सङ्कल्पितवानभवत् । तदनुकूलमेकं 'किलप्पर्'यन्त्र (कर्तनयन्त्रं) मक्रीणात् ।

यन्त्रं तमुपयुज्य यथाकथञ्चित् केशकर्तनानन्तरं, स्नात्वा परिधानान्यर्हाणि धृत्वा न्यायालयं जगाम यथा नियमम् ।

"भोः! किमिदमद्भुतं "अपि सन्ति ते वासगृहे मूषकाः? वयं भावयामः, ह्यः रात्रौ आखवः तैलसिक्तान् केशान् ते अखण्डयन्" इति ।

सहोद्योगि - वाकीलानां सोल्लुण्ठनोक्तीः श्रुत्वा वस्तुस्थितिं तेषां मित्राणां सम्मुखे सुस्पष्ट मवदत् महात्मा ।

तदा न्यायवादिनस्ते दृढं निश्चितवन्तोऽय मवश्यं दृढसङ्कल्पो भारतीय इति ।

श्रीरामचरितम्

— राणि शिवशङ्करशर्मा, मोडेकुर्रु ।

निशाचर विनाशाय, दुष्टसंहरणाय च ।
शिष्टसंरक्षणार्थाय, रूपवन्त मजं भजे ॥ १

राज दशरथो नाम, त्रिकळत्र समन्वितः ।
चकार पुत्रकामेष्टि मनपत्यत्ववारिणीम् ॥ २

विस्फुटानलसंभूत दिव्यतेज स्समन्वितः ।
प्राजापत्यपुमां स्तुष्टः क्षीरान्नकलश ददौ ॥ ३

तद्गृहीत्वा नृपो दारान् तोषयामास सन्ततम् ।
सुषुवु स्सुकुमारां स्ताः शुभलक्षण संयुतान् ॥ ४

श्रीरामं लक्ष्मणं चैव शत्रुघ्नं भरतं तथा ।
चकाराऽन्वर्थनामानि वसिष्ठऋषिपुङ्गवः ॥ ५

पुत्रा बुद्धिबलं प्राप्य सर्वविद्याविशारदाः ।
सर्वशास्त्रधुरीणाश्च विद्यासंपूर्णतां ययुः ॥ ६

दानवध्वंसितं यागं रक्षितुं रघुनन्दनम् ।
ययाचे कौशिकः प्राप्य राजानं सत्यसन्धिनम् ॥ ७

तदा दुःखसमायुक्तः पुत्रप्रेम समन्वितः ।
वसिष्ठप्रेरितो राजा प्रेषयामास राघवम् ॥ ८

राघव स्ताटकां हत्वा मारीचं बाणपीडितम् ।
सुबाहुं प्राणरहितं शिलां स्त्रीरूपधारिणीम् ॥ ९

कृत्वा स पत्तनं गत्वा छित्वा शैव धनुस्ततः ।
सीता मुद्वाह्यं रंभोरूं सोदरा नूर्मिळादिभिः ॥ १०

धर्मपत्नीसमेतांश्च भार्गवं दर्पमर्दितम् ।
कृत्वाऽयोध्यां ययौ रामः जानक्यार्ऽपित मानसः ॥ ११

रामपट्टाभिषेकार्थं मणिमालाविभूषितः ।
पुष्पगुच्छ विकीर्णश्च ग्रामः स्वर्गसमं बभौ ॥ १२

नृपं·ययाच कैकेयी मन्थरा - प्रेरिता तदा ।
रामारण्याभिगमनं भरतस्याऽभिषेचनम् ॥ १३

राघवो दण्डकारण्यं सीतालक्ष्मण संयुतः ।
ययौ रक्षो - गणोपेतं मृगपक्षि - समन्वितम् ॥ १४

राजा कुमारशोकेन जगाम सुरपत्तनम् ।
निनिन्द कैकयीं दुष्टां भरतो भ्रातृ वत्सलः ॥ १५

कन्दमूलफलान्यशनन्नास्ते रघुकुलोत्तमः ।
मुग्धा राघस्य रूपेण दशकण्ठसहोदरी ॥ १६

अगच्छद्राघविकटं सुन्दराकार संयुता ।
रामेण वारितोद्युक्ता हन्तुं सीतां भयङ्करी ॥ १७

तद्दृष्ट्वा लक्ष्मणः क्रुद्धः खड्गेनाऽऽच्छिद्य राक्षसीम् ।
नासिकाकर्णरहितां चकार रघुनन्दनः ॥ १८

तद्ज्ञात्वा पंक्तिकण्ठस्तु क्रुद्धो मारीचराक्षसम् ।
काननं प्रेषयामास मृगरूम समन्वितम् ॥ १९

सुवर्णवर्णं सारङ्ग मियेष जनकात्मजा ।
बाणेनाऽताडयद्धावन् रामो मायामृगं तदा ॥ २०

परलोकाय गच्छन्सन् मायागुण समन्वितः ।
आक्रोशद्रामकण्ठेन सीतालक्ष्मण दुःखदः ॥ २१

अगच्छल्लक्ष्मणो भीतः रावणो योगिवेषतः ।
सीतां नयति लङ्केशो भुवमुद्धृत्य पत्तनम् ॥ २२

धर्मपत्नी विहीनस्तु लक्ष्मणेन समन्वितः ।
शबरी दत्तभोज्यानि खादन् पर्वतवासिनम् ॥ २३

कबन्धप्रेरितो रामः सुग्रीवं वालिपीडितम् ।
प्रत्यगच्छत्फलैः कन्दैः भावितो रघुनन्दनः ॥ २४

निनाय वालिनं स्वर्गं वृक्षप्रच्छन्नराघवः ।
हनूमानब्धिमुल्लङ्घ्य सीता चूडामणिं ददौ ॥ २५

कपिसैन्यं महाधीरं पाषाणै स्सेतुबन्धनम् ।
कृत्वा विभीणोपेत मतरत्सागरं ततः ॥ २६

रामबाणाग्नि विच्छिन्न रक्षोगणशिरश्शता ।
रक्तप्रवाहसंयुक्ता युद्धभूमि विराजते ॥ २७

कुम्भकर्णस्तु रामेण निहतः कपिघातकः ।
इन्द्रजित् चिरकालेन निहतो लक्ष्मणेन च ॥ २८

रावणोदरकुम्भन्तु छित्वा स रघुनन्दनः ।
निशाचर कुलश्रेष्ठ मभिषिच्य विभीषणम् ॥ २९

साकेते सोऽभिषिक्तश्च भार्या रत्नसमन्वितः ।
शङ्करेण कृतं काव्यं लक्ष्मीनाराणार्पितम् ॥ ३०

स्वप्नोऽपि यदि सत्यः स्यात्

— ना. व. निगमान्तः, प्रोद्दुटूरु ।

ग्रीष्मकालः सः । शिरोविदारके आतपे हनूमल्लांगूलदीर्घे पंक्तिक्रमे (२) घण्टाचतुष्कं स्थित्वा सर्वकारीय न्यायविक्रयशालातः शर्करातण्डुलगोधूमान् कथञ्चित् क्रीत्वा अतीव श्रान्तस्सन्नहं तान् गृहे निक्षिप्य कञ्चुकमपनीय, शिथिलेन — काण्ड रहितेन केनचन तालवृन्तेन वीजयन् मद्गृहद्वारसमीपस्थितायां वेदिकायां उपविशन्नभूवम् । समयं प्रतीक्षमाणः कार्यसाधनपटुः चतुर्हायणः मदन्तिमपुत्रः झटिति मदन्तिकमागत्य, तात ! विपणिं गत्वा त्वया प्रतिनिवृत्तं किल ? मद्भक्षणाय किमानीतम् ? देहि शीघ्रमिति असकृत् पृच्छन् मदङ्गं वेगेन चालयामास । संसारभरजातां दुःस्थितिं मदीयां स किं जानाति ? सद्योजातकोपस्फुरिताधरोऽहं तं प्रथमं व्यजनेन पश्चात् हस्तेन च ताडयन्, रे धूर्त ! मदग्रे मा तिष्ठ ! नो चेत् अद्यैव त्वां मारयामि धाव द्रुतम् ! इति कटु व्यनिन्दम् । सोऽपि मत्तो लब्धान् आकस्मिकान् प्रहारान् सोढु मशक्तः रुदन्नेव स्वमात्रे निवेदयितु मन्तरगात् । पुत्रवात्सल्यनिर्भरा मे गृहिणी तनयमुखात्सर्वं निशम्य क्रुद्धा अपरेव काळी मत्पुरतः प्रादुरासीत्; मामर्चितुं च प्रारभत । कुटुम्बभरणाशक्तस्य भवादृशस्य भार्यापुत्रादयः किमावश्यकाः? यद्यस्माभिः महान् असह्यश्च श्रमः तर्हि अस्मान्सर्वानपि कुत्रापि जीर्णकूपे पातयित्वा एकाकी सुखं अनुभवतु; निरपरधी बालकः किमर्थं ताड्यते? मनुजस्य क्षमा आवश्यकी । भवादृशः पुरुषविशेषः न कदापि श्रुतः, न कुत्रापि दृष्टः । मत्पिता मां तथा

प्रवर्ध्य अन्ते भवते दत्तवान्। कदा मया सुख मनुभूतम्? सर्वथा इयमेव स्थितिः इति। एवं कथयन्ती सा अमोघं तदीयं अश्रुरूपं ब्रह्मास्त्रं मयि प्रयुज्य पुत्रमालिङ्ग्य गृहं प्राविशत्। अभीष्ट कार्यसिद्धेः आतपसञ्चाराच्च जात शारीरिकी व्यथा एकत्र। पृथुकुटुम्बभरणासामर्थ्यात् जाता मानसिकी व्यथा अपरत्र। दुस्तरयो रेतयो र्मध्ये दैवेन निक्षिप्तोऽहं एकाकी किं कुर्याम्?

सदाचारनिर्मले वैदिके कुले जातोऽहम्। मम पिता कश्चन प्रथितः पुरोहितः। ग्रामे तत्र तत्र गत्वा विवाहादिकं कारयन् तल्लब्धेन स्वल्पेनैव धनेन कुटुम्बं पुष्णाति स्म। मन्माता अतीव श्रान्ता। गृहस्थितिं स्वकीयां कदापि न बहिः प्रकटयामास। न कामपि किमप्ययाचत। अन्नसत्वे भोजनं, तदभावे उपवास इत्येतत्तदीयं व्रतम्। तयोरहं एक एव पुत्रः। घोरे दारिद्र्येऽपि मदभिलषितं पूरयन्ती मां अन्यादृशेन पुत्रवात्सल्येनापुषत्। एवं स्थिते, काले अक्षराभ्यासमहोत्सवः निर्वर्तितः मत्कृते। प्रथमं पाठशालां प्रविष्टस्य मन्दभाग्यस्य मम लक्ष्मीः कटाक्ष इव भारतीकटाक्षोऽपि लेशतः नाऽभूत्। इयं वैदिकवृत्तिमदवसाना भवतु, मत्पुत्रः कालानुगुणं आंग्लविद्या मभ्यस्य, महत्सुकार्यालयेषु उन्नतपदवीप्राप्त्या सुखी अस्तु" इत्येतादृशेन उन्नतेन विशालेन चाशयेन मां अध्यापयति स्म मत्पिता। अहन्तु विद्याविरोधिभिः अलसैः कैश्चन बालकैः सह सततं परिभ्रमन्, पाठशालां अनवाप्य, यत्र कुत्रापि क्रीडित्वा, भोजनकाले गृहं आगच्छन्नासम्। एवं अनेकानि दिनानि व्यतीतानि। मदार्यश्च प्रथमं सामोक्तिभिः, पश्चात् दण्डोपायेन च भर्त्सयन् मां विद्यावन्तं कर्तुं बहु प्रायतत। परन्तु पराजय एव समजनि तस्य। अतः दुःखित स्सन् स मदाचरितं कदाचित् मत्पित्रे न्यवेदयत्। उदन्तमिमं

निशम्य मज्जनकः स्वाशयं आकाशकुसुमसदृशं मन्वानः, अत एव खिन्नः, रहसि मा माहूय तात! अलं विद्याभ्यासेन। सरस्वती-प्रसादानर्हः त्वमिति ज्ञातमिदानीमेव। त्वद्भागधेयं तावदेव। किमहं कुर्याम्? अतः श्वःप्रभृति गृहे पौरोहित्यविषयकाः मन्त्राः तन्त्राणि च मयैव बोधिष्यन्ते, जागरूकस्सन् गृह्णीष्व, नान्या गतिः तवेति सगद्गदं अवदत्। अथ पितु रनुग्रहात् कालेऽहमपि कश्चन पुरोहितः संवृत्तः। प्रतिग्रामं गत्वा पौरोहित्य मकार्षम्। अत्राऽन्तरे मद्विवाहोऽपि प्रचलितः। एवं महान् कालो गतः। मन्माता-पितरौ लोकान्तर मलञ्चक्रतुः। अहमपि ग्रामं तं परित्यज्य भूरि धनार्जनेच्छुः सभार्यः नगरमिदं प्रथमं प्राविशम्। अयं नगरप्रवेशः मत्कृतो नूतनः। एतादृशं महानगरं मम अदृष्टपूर्वम्। अतः कुत्र वासः कर्तव्यः? कथं वृत्तिः सम्पाद्या? अत्रत्याः सकला अप्यपरिचिताः। इति चिन्तयन् धूमशकटालये तिष्ठन्नभूवम्। महानगर्यां तत्र मां कोऽसौ पश्यति? को वा भाषते? सर्वेऽपि यन्त्र-सदृशाः स्वार्थं साधयितुं धावन्ति स्म। इति कर्तव्यतामूढः तत्रैव दिनत्रयं कथञ्चि दत्यवाहयम्। मद्धस्तस्थितानि रूप्यकाणि च क्रमेण व्ययितान्यभूवन्। क्षुच्छोकपीडितोऽहं पितरौ स्मारं स्मारं मनस्येवारोदिषम्। बाल्ये यदि विद्या सम्यगभ्यस्ता स्यात्, इयं दुरवस्था न भवेत्किल? मया कालः वृथा अपनीतः इति पश्चा-त्तप्तश्चाऽभवम्। मद्भार्याऽपि न किमपि वक्तुमक्षमा शीतग्रस्ता इवेव स्तम्भमूले शरीरं संकुच्य अशेत। एवं स्थिते दैवानुग्रहात् कश्चन विप्रः द्विचक्रयानोपविष्टः दर्भादीनि यानपृष्ठे निक्षिप्य तेन मार्गेणाऽऽगच्छत्। नानाविधयानादिभिः निर्भरां जनसन्दोह-मण्डितां नगररथ्यां यत्नेनोल्लङ्घ्य तमाह्वयम्। सोऽपि याना-दवतीर्य मत्सविधमागत्य, मां आपादमस्तकं सम्यक् वीक्षमाणः, सोदर! नूतन इव दृश्यसे, कस्मादागम्यते? इति सानुकम्पं अपृच्छत्।

एव मुक्तोऽहमपि मद्वृत्तान्तं कृत्स्नमपि तस्मै आवेदयम्। सोऽवदत् – अहमपि कश्चन पुरोहित एव। विंशतिवर्षेभ्यः पूर्वं अत्राऽऽगच्छम्। तदा प्रभृति वैदिकवृत्तिं आश्रित्यैव वसामि मद्गृहन्तु समीपे वर्तते। मया सह युवां तत्रागच्छतम्। कर्तव्यमहमनन्तरं निवेदयिष्यामि इति। तथेत्यावां तेन सह गत्वा तद्गृहं प्रापाव। तत् अतिप्राचीनं नातिविशालं च गृहम्। जलक्षरणात् कुडयचानि तत्र तत्र जीर्णानि निम्नोन्नतानि सरन्ध्राणि च व्यराजन्त। सुधादीनां पतनात् पक्कोष्ठकाः नेत्रगोचराः गृहीयं पुरातनत्वं प्रकटयन्ति स्म। गृहोपरिनिर्मिता छदिः शिथिलाऽलक्ष्यत। गृहमध्यस्थे अङ्गणे कश्चन कूपः। तत्रत्याः सर्वेऽपि तस्मादेव जलमुद्धरन्ति स्म। गृहान्तस्थलन्तु मृण्मयत्वात् धूलीपटलव्याप्तमभूत्। तत्र गृहे अनेकेऽपवरकः। तेष्वन्यतमः एतदीयः। प्रत्यपवरकं बहवः कुटुम्बिनो न्यवसन्। अत्युन्नतभवनावली विराजिते नगरेऽस्मिन् एतादृशं वेश्म केन कदा कथं निर्मितम्? खनकवृश्चिकादिवासयोग्ये अत्र एते कथं भार्यापुत्रादिभिः निश्चिन्तं निवसन्ति? एवं विधे स्थले अस्माभिः कथं वासः कर्तुं शक्यते? इत्येवं बहुचिन्तयन्तं मां सोऽयं सुहृत् मद्धस्त माकृष्य स्वापवरकं प्रावेशयत्। नूतनतया आगतो आवां तद्गृहिणी च यथाशक्त्युपचर्य हितोक्तिभिः सान्त्वयामास। तदाप्रभृत्यावयोः तथैव वासोऽभूत्। परेद्युः स्वविदितानां द्वित्रिप्रमुखानां परिचयं च मे कल्पयामास सः। तेन साक महमपि तत्र तत्र गत्वा विवाहादिकं निरवर्तयम्। कालचक्रं वेगेन भ्रमति स्म। संप्रत्यहं एतन्नगरे प्रधानः सकलविदितः पुरोहितः। नगरे यत्र कुत्राऽपि विवाहः श्राद्धादिकं वा यदि प्रचलेत्, तत्र ध्रुवं मत्सान्निध्यं स्यात्।

[अनुवर्तते]

श्रीमध्वाचार्यः

[पूर्वानुबन्धः]

सत्यतीर्थः-आम्! सत्यमुक्तं प्रभो! एतत्साह्येनैव अस्मदाचार्यः अद्वैतपण्डितान् वादे जयति ।

राजा- किं भवदाचार्यः अस्मद्गुरोः त्रिविक्रमपण्डिता दधिकः?

सत्य - को वाऽधिक इत्येतत्तु वादे विदितं भवेत् ।

तच्छ्रुत्वा राजा आचार्यस्य आह्वानं प्रैषयत् । आचार्यस्य त्रिविक्रम पण्डितस्य च अष्टौ दिनानि वाद-प्रतिवादाः प्रवृत्ताः । अन्ते "सत्यं भिदा - सत्यं भिदा" इति सिद्धान्तित माचार्येण । वादे विजितः त्रिविक्रमपण्डितः श्रीमध्वाचार्यस्य साष्टाङ्गप्रणामं विधाय "भवदीय शिष्यपरमाणुत्वेन मां परिगृह्णीष्वे"ति प्रार्थयामास । राजाऽपि जयसिंहः आचार्यं सबहुमानं संभावयामास ।

एवं अद्वैतपण्डिताः एकैकशः द्वैतमत मङ्गीकुर्वन्त आसन् । द्वैतमतवैभवं दिनदिनप्रवर्धमानं आसीत् । मध्वाचार्यः वैष्णवमुख्यपुराणस्य भागवतस्य "भागवततात्पर्यं" नाम व्याख्यान मकरोत् । एवं "महाभारततात्पर्यनिर्णयो" नाम ग्रन्थोऽपि रचितस्तेन । नैतावन्मात्रं, आचार्यः ऋग्वेदस्य भाष्यं रचयामास; बहूनि च स्तोत्राणि विरचितवान्; आहत्य सप्तत्रिंश त्संख्याकान् (३७) ग्रन्थान् विरच्य द्वैतमतं स्थापयामास; पद्मनाभादि शिष्यान् देशे देशे च संप्रेष्य द्वैतमतं व्यापयामास ।

आचार्यः द्वितीयवारमपि उत्तरदेशयात्रायै गतः। तदाऽन्तः कलहेन देशे राजकीयः कल्लोलः प्रवृद्ध आसीत्; देशाद्देशगमने महान् क्लेशोऽनुभूतः। गंगातीरे शिष्यैस्सह नदीतरणाय अनुमति-प पृष्टः आचार्य स्तत्रत्यै र्भटैः। तत्कुत्र वा लभ्यते इत्येतत्तु नैव कथितं तैः। अतः आचार्यः शिष्यैस्सह गङ्गातीरे किञ्चिद्दूरं उपरिष्टाद्गत्वा पाणिभ्यां पादाभ्यामेव नदीतरण मारेभे। यद्यपि सशिष्यः आचार्यः पारंगतः; तथाऽपि तत्तीरस्थैः भटैः निरुद्धो राजसमीपं प्रापितः। राजा नवाबः उर्दूभाषायां "को भवान् कुतः समागतः, अनुमतिपत्रं विना गंगानदीतरणं कुतः कृत" मित्यादिक मपृच्छत्। आचार्योऽपि उर्दूभाषायां स्वकीयं पाण्डित्यं प्रदर्शयन् सदुत्तराणि दत्वा नवाबं तोषयामास। आचार्यस्य सौजन्यं परभाषावैदुष्यं च विज्ञाय सन्तुष्टो नवाबः अनुमति-पत्रं प्रदाय सम्भावयामास। एवं उत्तरदेशे पुनः स्वमतव्याप्ति कुर्वन् आचार्यः पश्चिमतीरे "गोवा" प्रदेशमपि गत्वा उडुपि-क्षेत्रं पुनरागतः।

आचार्यस्य षष्टयब्दपूर्तिरप्यासीत्। कश्चिद्राजाऽऽचार्यं समेत्य यज्ञविधानायाऽवृणोत्। प्राणिहिंसा न कर्तव्येति प्रबोध्य पिष्ट पशुभिरेव यागपूर्तिं कारयामास।

पाजकग्रामे जननीजनकयो र्देहावसानानन्तरं गृहस्थधर्मं निर्वहन् कनिष्ठसोदरः गृह-भू-भाग्यादिनाशात् अन्ते आचार्यं शरण मगात्। "कदाचिदहं गृहत्यागी" त्वमिदानीं गृहत्यक्तः उभावप्यावां सोदरौ समानौ स्वः, इति वदन्नाचार्यः भ्रात्रे सन्यास-दीक्षाप्रदानपुरस्सरं द्वैतमते सहभागं दत्वा "विष्णुतीर्थ" इति नाम चकार।

(८) चरमदशा —

आचार्यः उडिपि-क्षेत्रे श्रीकृष्णविग्रहं प्रतिष्ठाप्य देवालय-निर्माणं कारयामास। ज्येष्ठयति - सत्यतीर्थादीन् अष्टौ शिष्यान् तस्य देवालयस्य धर्मकर्तॄन् न्ययुंक्त। अनन्तेश्वरमठस्य पद्मनाभतीर्थं अधिपति मकार्षीत्।

नरहरितीर्थः - "स्वामिन्! एतादृशी व्यवस्था इदानीमेव कुतः क्रियत" इत्यपृच्छत्।

आचार्योऽवदत् - "मदीयागमनकार्यं मवसित" मिति। तच्छ्रुत्वा शिष्या विषण्णवदना भूत्वा "हा! आचार्यः अस्मान्विहाय गमिष्यती"ति विलपितु मारेभिरे।

आचार्य स्सस्मित स्सन् "सर्वं विज्ञाय यतिभावं प्राप्य पामरा इव यूयं अविद्यावृता विलपथ किमर्थम्? भगवद्गीता विस्मृता किं नु? "वासांसि जीर्णानि यथा विहाय नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि। तथा शरीराणि विहाय जीर्णान्यन्यानि गृह्णाति नवानि देही" इत्याह।

कालो गतः। ऊनाशीतिवर्षदेशीय स्संवृत्तः आचार्यः। कस्यां चित्पूर्णिमायां चन्द्रोपरागकाले शिष्यै स्साकं आचार्यः समुद्र-स्नानार्थं गतः।

आचार्यः स्नातः जलमध्ये स्थित्वा ध्याननिमग्नो बभूव। उपर्युपरि तरंगा उद्गता आचार्यं पुरः पश्चात् प्रकम्पयन्तः ध्यान-भङ्ग मकुर्वन्। आचार्यः चक्षुषी उन्मील्य तीक्ष्णदृक्पातेन समुद्रं न्यशामयत्। क्षुब्धः सागरः निस्तरङ्गप्रकम्पः कासार इव निश्चल आसीत् आचार्यकोपेन सागरे तरङ्गप्रकोपः प्रशान्तः। शिष्याः आश्चर्यान्विता अभवन्।

वत्साः! जीवात्मनः मानसेऽपि समुद्र इव तरंगाः उत्पद्यन्ते। चित्तवृत्तिभिः मनस्संक्षोभः विजृम्भते। साधनेनैव जीवः चित्तं निश्चलं कुर्यात्। निवातप्रदेशे यथा ज्योतिर्निश्चलं प्रकाशते, तथा निश्चलचित्ते हरिः स्थिरो भवति" इत्याचार्यः शिष्यानुपदिदेश।

संकतस्थलं प्राप्य आचार्यः शिष्याश्च नेत्रे निमील्य ध्याननिमग्ना आसन्। शिष्याः नेत्राण्युन्मील्य यदाऽपश्यन्, तदा पूर्वं स्व मध्ये समुपविष्टः आचार्यः अदृश्यतां गतः। तत्स्थाने पुष्पराशि रदृश्यत।

केचिच्छिष्याः अचार्यमन्वेष्ढुं इतस्ततो गताः। पद्मनाभतीर्थः विषण्णवदनेन "इतः परं आचार्यः कथं लभ्येत? तस्य महात्मनः अवतार स्समाप्तः" इति सबाष्पगद्गद माह।

(९) सन्देश - संग्रहः —

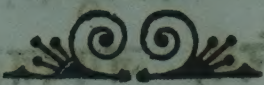
बाल्ये पितृभ्यां "वासुदेव" इति कृतनामा, स्वाचार्येण अच्युतप्रेक्षेण "पूर्णप्रज्ञ" इति प्रथितः, सन्यासाश्रमे "आनन्दतीर्थ" इति प्राप्तनामधेयः, पण्डितप्रकाण्डैः वायुदेवांशेनाऽवतीर्णः "मध्व" नामाऽचार्यः अयमेवेति प्रख्यापितः, द्वैतमतप्रवर्तकः श्रीमध्वाचार्यः प्रस्थानत्रयस्य भाष्याणि विरच्य अद्वैतसिद्धान्तं निरस्य द्वैतमतसिद्धान्तं स्थापयामास।

श्रीमध्वाचार्य मतानुसारेण "ब्रह्मेव जगदपि सत्यं जीवब्रह्मणो रभेदो नास्ति, भेद एव। प्रस्थानत्रय प्रतिपादितं परं ब्रह्म हेयगुणरहितः अनन्तकल्याणगुण परिपूर्णः हरिरेव मोक्षप्रदत्वेन आराधनीयः। जीवब्रह्मणोरिव, जगद्ब्रह्मणोः, जगज्जीवयोः,

जीवानां परस्परं, जगद्गतानां पदार्थानां च परस्परं भेदोऽस्तीति पञ्चभेदसिद्धान्तः प्रसिद्धः। जीवाः सात्त्विकाः नित्यसंसारिणः, तमोयोग्या इति त्रिविधाः। जीवा हरे र्दासभूताः स्वस्वयोग्यतानुसारेण मोक्ष मर्हन्ति। जीवस्य अज्ञानं द्विविधं भवति। स्वस्वरूपज्ञानविरोधि "जीवाच्छादक" मिति परब्रह्मस्वरूपज्ञानविरोधि "परमाच्छादक" मिति कथ्यते। हरे रनुग्रहेणैव जीवः ज्ञाताद्वन्धविमुक्तस्थान् मोक्षसाम्राज्य मर्हति। अतो जीवः हरे रनुग्रहाय साधनमार्गं मनुसरेत्। अस्मिन् मार्गे शमदमवैराग्यप्रभृतीनि अष्टादशसोपानानि सन्ति। एतन्मार्गे सोपानान्यधितिष्ठतः जीवस्य नित्यानित्यविवेकोद्भवेन विषयसौख्ये वैराग्योत्पत्त्या च परब्रह्मणि मनो लग्नं भवति। जीवानां योग्यता तारतम्यानुसारेण मोक्षे आनन्दः सिद्धयति। भगवान् यद्यपि दयालुः, तथाऽपि पापिनो दण्डयति। वेदविहितोऽपि यज्ञयागादिः प्राणिहिंसां वर्जयित्वा पिष्टपशुभिः पूरणीयः। निवातप्रदेशे ज्योतिरिव निश्चलचित्ते हरिः स्थिरो भवति।

"सत्यं भिदा सत्यं भिदे"ति द्वैतमतसारांशः। अर्थात् — जीवब्रह्मणोर्भेद एव नाऽभेदः इति भावः। अभेदः अद्वैतमिति भेदः द्वैतमिति चोच्यते। इमं भावं सूचयितुमेव मध्वाचार्यः दक्षिणहस्ते द्वे अंगुली प्रसार्य अवशिष्टानाकुञ्च्य प्रदर्शयामास। एवमेवाऽयं भेदः मन्मते (द्वैतमते) पञ्चविध इति सूचयितुं प्रसारित पञ्चांगुलिकं हस्तं प्रदर्शयामास। एवं भेदमुद्रां द्विविधां प्रदर्श्य श्रीमध्वाचार्यः स्वीयं द्वैतमतं स्थापयामास।

श्रीकृष्णार्पणमस्तु

FORM IV

(See Rule 8)

Place of publication	SamskrithaBhasha Pracharini Sabha, Chittoor 517001
Periodicity of its publication	Monthly
Printer's Name	K. V. Raghavan (in-charge)
Whether citizen of India	Yes
If Foreigner, State the country of origin	——
Address	Vijaya Press, Chittoor. 517001
Publisher's Name	N. Ramanatha Aiyar, B A. B L.
Whether citizen of Indin	Yes
If Foreigner, State the country of origin	——
Address	N. Ramanatha Aiyar B. A B. L 17-4-7, Sundara Iyer St., Chittoor 517001
Editor's Name	M. Varadarjam Panthulu
Whether citizen of India	Yes
If Foreigner, State the country of origin	——
Address	C/o Vijaya Press. Janda Street, Chittoor 517001
Name and Addresses of individuals who own the news paper and partners or Shareholders holding more than one per cent of total capital.	Samskritha Basha Pracharini Sabha, Chittoor 517001.

I, Ramanatha Aiyar hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

Chittoor, 15—3—78.

(Sd.) **N. Ramanatha Aiyer,** B.A. B.L.
Signature of publisher,

Please mention your membership Number for easy correspondence.

R. N. 1845/60. Postal C. T. R. II.

आन्ध्रप्रदेशसर्वकारेणानुमोदिता R. C. No.27-A 3/65 Dated 14-7-'65.

Licensed to Post without Prepayment. LICENCE No. 1.

गैर्वाणी

To

Sri

735 Dr. Vengidi Ramamurthy, M. B. B. S.
Kancheepuram-3.

If undelivered please return to
Sanskrit Bhasha Pracharini Sabha, Chittoor A. P.

Published by Sri N. Ramanatha Aiyar, B.A., B.L., Advocate & Secretary,
S. B. P. Sabha, Chittoor. (A. P.)
Printed by Sri K. V. Raghavan (in-charge)
at Vijaya Press, Chittoor. (A. P.) C. 1500.